

Miten ymmärtää tenttikirjoja 3

Kari Kuula, Martti Nissinen ja Wille Riekkinen, *Johdatus Raamattuun* (Kirjapaja, 2003) verrattuna Lars Aejmelaeuksen teokseen *Kristinuskon synty* (Kirjapaja, 2000)

Timo Eskola

Vuonna 2003 suomalainen teologinen kenttä sai pitkään aikaan ensimmäisen varsinaisen täällä kirjoitetun johdanto-oppinsa, Kari Kuulan, Martti Nissisen ja Wille Riekkisen kirjan *Johdatus Raamattuun* (Kirjapaja, 2003). Se korvasi professori Lars Aejmelaeuksen laajahkon *Kristinuskon synty* -kirjan, joka tosin oli julkaistu vain kolme vuotta aiemmin. Sen alue kattoi sekä Uuden testamentin ajanhistorian yleiskatsauksen että johdatukset eri kirjoihin, eikä teologista sisältöäkään jätetty käsittelemättä. Kyseessä oli siten ollut tavallista laajempi johdanto-opin kirja.

Uudessa kirjassa varsinainen Uuden testamentin osio on Kuulan käsialaa, ja hänkin ilmoittaa laajaksi tehtäväkseen liittää johdanto-opilliset aiheet ajanhistorian ja teologian kokonaisuuteen. Mutta siinä, missä Aejmelaeus käyttää aiheeseen noin 400 sivua, Kuula tyytyy kirjoittamaan vain 100 sivua. Seuraava analyysi koskee etenkin Kuulan osiota kirjassa.

Tämän kirjan takakannen esittämän toiveen mukaan kyseessä on ”populaaristi kirjoitettu”, mutta ”tieteellisesti täysipainoinen” esitys. Toive on liiallinen. Se ei ole Uuden testamentin osalta sadassa sivussa toteutunut. Kirjassa ei problematisoida johdanto-opin kysymyksiä eikä keskustella eri ratkaisuvaihtoehtojen kanssa. Sen sijaan Kuulan teksti tarjoaa yhden näkemyksen asioista. Se tosin esitetään suurella varmuudella, mikä ei aina ole eduksi akateemisessa keskustelussa.

Vanhassa vara parempi

Yleisesti ottaen kirjat ovat tekijöidensä näköisiä. Aejmelaeuksen tekstissä painottuvat hänen lempi-aiheensa, kuten ”Joulun satu”, kyynelkirje korinttilaisille ja virkakysymyksen pohdinta. Teologisesti voimakkain panos on puolestaan ylösnousemuksella ja sen historiallisuudella – kuten voi kolmiosaisen aihetta käsittelevän tutkimuksen perusteella odottaakin. Aikahistorian esitykset ovat yleensä tarkkoja ja varsin asiantuntevia. Kuulan tekstissä taas painottuvat hänen Paavali-tutkimuksensa, joissa näkyy selvänä Sandersin ja Räisäsen vaikutus. Ajatukset Paavalin matalasta kristologiasta, vanhurskauttamisopin merkityksettömyydestä ja ns. partisipatorisesta soteriologiasta tulevat tietysti suoraan Kuulan Paavali-kirjasta. Aikahistoriallinen materiaali hänellä on varmaan jo sivumääränkin takia lyhyttä ja katkelmallista.

Minkälainen sitten on kirjojen tarjoilema käsitys Uuden testamentin synnystä ja sisällöstä? Ensimmäinen huomio on tavallaan melko yllättävä. Molemmissa kirjoissa toistellaan vanhan saksalaisen radikalismien käsityksiä varsin laajalti. Monia Uuden testamentin kirjojen sisältöön ja ajoitukseen vaikuttavia muutoksia ei ole tuotu johdanto-opin kirjoittamiseen, vaikka sadassa tai melkein kahdessasadassa vuodessa on toki tapahtunut aika paljon eksegetiikan kentällä.

Esimerkiksi Aejmelaeuksen kirjassa pohditaan evankeliumien lähdearvoa ja käsitystä historian Jeesuksesta viittamalla Bultmanniin. On toki totta, että Bultmann kehittäi muotohistoriaa 1900-luvun alussa, ja tällä on oma historiallinen arvonsa. Mutta rehellisyyden nimissä pitäisi kai jo nykyään todeta, että hänen lähes nihilistinen käsityksensä historian Jeesuksesta yhdessä hänen uskonnonhistoriallisen tutkimusasetelmansa kanssa on lähes kokonaan hylätty tiedeyhteisössä. Jostain

syystä suomalaiset tutkijat eivät vain uskalla luottaa evankeliumiteksteihin radikalismien historiasta poikkeavalla tavalla.

Uudemmassa *Johdatus Raamattuun* -kirjassa evankeliumeja arvioidaan samalta pohjalta, mutta kovin lyhyesti. Teksti tuntuu usein historiallis-kriittisen tutkimuksen apologialta, jossa tekijä vaakuuttelee moneen kertaan lukijalle, että Jeesuksen sanojen ”sepittäminen” ei ensimmäisten kristittyjen mielestä ollut ”väärentämistä” (s. 165). Sanoja kuitenkin Kuulan mukaan sepitettiin paljon. Evankeliumeja pidetään lähinnä seurakunnan oman teologian tuotteina. Historian Jeesuksen sanomaa Kuula selittelee koko teoksessa vain noin yhden (1) sivun verran. Melko pienistä aluista on hänenkin mukaansa kristinusko siis lähtenyt. Toisin sanoen molemmista kirjoista puuttuu 1990-luvulla alkaneen Jeesus-tutkimuksen uuden aallon näköala. 2000-luvun akateemisessa johdantopissa ei saisi olla näin. Teos on oppikirjaksi liian puutteellinen.

Aejmelaeuksen kirjassa Paavalin kirjeitä käydään läpi perusteellisesti. Osio on pitkä ja monelta osaltaan hyödyllinen lukijoille. Kuulan teksti puolestaan on Paavalin kohdalla hämmentävän lyhyt. Tältä osin teos ei ole oikeastaan johdanto-oppi ensinkään. Paavalin ”aitoina” pidettyjä seitsemää kirjettä esitellään parilla (2) sivulla. Roomalaiskirjeestä Kuula kirjoittaa 15 riviä. Sen jälkeen lukija ei tiedä kirjeestä oikeastaan mitään enempää kuin mitä hän oman raamatunlukemisen perusteella jo tietää. Epäaitona pitämästään Kolossalaiskirjeestä Kuula sentään kirjoittaa melkein kolme sivua.

Jos evankeliumimateriaalin osalta Kuulan kirjassa on ongelmia, Paavalin osalta hänen tekstinsä ei täyty edes lukion vaatimuksia – yliopistosta puhumattakaan. Akateemisessa johdanto-opissa pitäisi olla jokaisen kirjeen synnyn, kirjoittamistilanteen, ajoituksen ja sisällön osalta kattava keskustelu tärkeimmistä argumenteista suuntaan tai toiseen. Kuulan kirjasta nämä kaikki puuttuvat.

Kaavoitettu kristologia

Kirjojen ajoitukseen ja sisällön arviointiin vaikuttavan varhaisen apostolisen teologian kohdalla olennaista on käsitys kristologian synnystä ja kehittymisestä. Aejmelaeus toistaa tässäkin yhteydessä varsin vanhentuneen näkemyksen ns. kristologisten arvonimien ympärille kehittyneistä kristologian vaiheista. Hänen mukaansa arvonimien (kuten Herra, Jumalan Poika) merkitystä ohjaili usein kreikkalainen, hellenistinen ajattelu. Tähänkin olisi odottanut muutosta. Kansainvälisessä tutkimuksessa on viime vuodet tutkittu varhaista kristologiaa hyvin laajasti.

Myös Kuula vetoaa tiettyyn kristologian kehittymisen kaavaan, mutta omaperäisemmällä tavalla. Jo *Paavali*-kirjassa esittämänsä näkemyksen mukaisesti hän toteaa nyt uudelleen, että Paavaliille Jeesus ei ollut pre-eksistentti Jumalan Poika, jonka Jumala lähetti maailmaan. Korkea kristologia on hänen mukaansa syntynyt myöhemmin. Siksi tätä ajatusta käytetään muiden tekstien osalta kirjoitusten ajoitusperusteena. Näistä kahdesta tutkijasta Aejmelaeus yhdistää varhaista kristologiaa hieman enemmän juutalaisen teologian ja Vanhan testamentin lähtökohtiin, Kuula taas selvemmin hellenismiin.

Tekijöiden olisi kuitenkin kannattanut panna enemmän merkille nykytutkimuksen käsityksiä. Nimenomaan ensimmäisen, pääsiäiseen liittyvän kristologian tutkimus on osoittanut, että kristologia ei rakentunut erillisten, ”hellenististen” arvonimien varaan. Sen sijaan kristologiassa tulkittiin rohkeasti uudelleen juutalaisen teologian keskeisiä aiheita Messiaan tehtävästä ja taivaallisesta asemasta. Varhaisin kristologia oli ”korkeata kristologiaa” eli siinä Kristusta kunnioitettiin jumaluu-tena.

Tämäkin taitaa olla seikka, jota vanhan koulukunnan eksegeetit kammoksuvat – vaikka se olisi tieteellisesti perustellumpaa kuin heidän oma näkemyksensä. Lopputulos on kuitenkin se, että Kuulan kirja on näiltä osin jo julkaistessa vanhentunut.

Autenttisen kirjeen kriteereistä

Paavalin kirjojen aitoudesta ja ajoituksesta on yksittäisten kirjojen kohdalla keskusteltu kyllä viimeisten vuosikymmenten aikana melko paljon. Alan kirjallisuutta olisi ollut runsaasti käytettävissä, kuten myös varsinaisia johdanto-oppeja. Tästä ei juuri näy merkkejä näissä kahdessa johdanto-opissa. Esimerkiksi Kolossalaiskirjeen aitoutta koskevat perusteet ovat muuttuneet, kun käsitys juutalaisesta mystiikasta on tarkentunut. Tämä vaikuttaa väistämättä myös Efesolaiskirjeen arviointiin, koska kirjeet ovat niin lähellä toisiaan. Kuulan kirjasta argumentteja saa hakea turhaan, sillä hän opettaa lukijaa kuin alakoululaista eikä luota lukijan kykyyn tehdä harkintaa tarjottujen argumenttien perusteella.

Kolossalaiskirje sopiikin esimerkkitapaukseksi käytettyjen kriteerien luonteesta. Aejmelaeus listaa neljä syytä, miksi kirje ei olisi aito. Ensinnäkin kirjeen kielen sanotaan poikkeavan Paavalin kielestä. Toiseksi tyylin sanotaan poikkeavan Paavalista, koska se on juhlallista ja sisältää pitkiä lauseita. Kolmanneksi kirjeen sanotaan käyttävän Paavalin aitoja kirjeitä hyväksi. Ja neljänneksi Kristuksen pikaista paluuta ei enää odoteta, vaan pelastus vain odottaa valmiina taivaassa (s. 265).

Jokainen näistä kriteereistä on asetettu tutkimuksessa kyseenalaiseksi – mistä tekijä ei kuitenkaan käy edes keskustelua. Ensinnäkin Paavalin kaikissa kirjeissä on aina kohdeseurakunnan kontekstista nousevaa erityissanastoa. Kolossan juutalainen mystiikka selittää varsin yksinkertaisesti kirjeen harvinaisemmat sanat. Toiseksi kirjoittajan ”juhlallista” tyyliä ja pitkiä partisiippilauseita kannattaisi verrata vaikkapa Roomalaiskirjeen tekstiin. Tyyllillisesti eroja ei ole mahdollista dokumentoida.

Kolmannen kriteerin ongelma tieteellisessä tarkastelussa on siinä, että sitä voidaan yhtä helposti käyttää niin aitouden kuin epäaitoudenkin perusteena. Ei ole aivan mielekäästä sanoa, että kirje on epäaito, koska se muistuttaa niin paljon aitoa Paavalin kirjettä.

Neljännän aiheen kohdalla päästään itse pääasiaan. Mistä Kolossalaiskirje puhuu? Tutkijat ovat nykyään jo varsin laajalti sitä mieltä, että Kolossan kristittyjä houkuteltiin alueella vaikuttaneen juutalaisen taivasmystiikan kannattajiksi. Kyseessä ei ollut enkelien palvonta sinänsä, vaan apokalyptiikalle tyypillinen taivaallisen jumalanpalveluksen, enkelien suorittaman ylistyksen korostus. Tähän liittyi muu juutalainen hurskaus, kuten sapatin ja juhlien vietto. Kirjeen kirjoittaja muistuttaa lukijoitaan siitä, että kristityn tehtävänä ei ole ylistää mitä tahansa taivaallisia valtaistuimia. Jeesukseen uskova ylistää kuolleista herätettyä Kristusta, joka istuu kirkkauden valtaistuimella Jumalan oikealla puolella (3:1).

Tämä lyhytkin keskustelu osoittaa, että johdanto-opillinen keskustelu muuttuu vuosi vuodelta. Hyvän johdanto-opin olisi syytä nostaa keskustelua esille ja pohtia erilaisia kriteerejä. Taitaa kuitenkin olla niin, että tällainen keskustelu koetaan aina vanhoillisten vastaiskuksi todellista tiedettä vastaan. Sellaisessa ilmapiirissä tiede ei pääse koskaan edistymään.

Ajoituksen ongelmia

Jopa Timoteus-kirjeiden arvioinnissa perusteet ovat muuttuneet olennaisesti, puhumattakaan Tesalonikalaiskirjeistä. Tähänkään liittyvää keskustelua ei löydy tarkastelun kohteena olevista johdanto-opeista.

Vanhalle ajattelulle tyypillisesti kirjoissa esitetään, että virasta – esimerkiksi piispan (*episkopos*) virasta – puhuminen on merkki ”kehittyneestä” ja vakiintuneesta kirkosta. Suorastaan hegeliläiseen tapaan tätä periaatetta sovelletaan Uuden testamentin teksteihin. Mutta onko ajatus seurakunnan virasta todiste kirjeen myöhäisyydestä? Vasta-argumentti on aina ollut olemassa, mutta se

on yleensä sivuutettu. Jo ensimmäisillä matkoillaan Paavali järjesti paikallisia seurakuntia juutalaisen synagogan antaman mallin mukaisesti. Kotikirkkoilla oli johtajansa. Virat olivat olemassa ja ne liittyivät aluksi erityisesti vanhimmiston tehtäviin.

Aejmelaeus itsekin toteaa, että Filippiäiskirjeessä puhutaan jo piispasta (*episkopos*). Seurakuntien valvojat tai ohjaajat olivat välttämättömiä alusta lähtien. Kuitenkin täytyy muistaa, että seurakunnat eivät olleen nykyisen kaltaisia suuria, julkisia yhteisöjä. Ensimmäiset seurakunnat olivat pieniä ja usein salaisia ryhmiä. Uuden testamentin kirjeitä ei lähetetty "varhaiskatolisen kirkon" vähitellen jäykistyvään, hierarkiseen organisaatioon (sellainen oli Harnackin tyystin virheelliseksi todettu tulkinta). Ajoituskriteerien tulee tältä osin muuttua.

Kirjoissa näyttää vieläkin olevan tendenssinä toistaa vanhaa asennetta: mitä myöhemmäksi ja epäperäisemmäksi UT:n kirjat luokitellaan, sitä kriittisempi ja luotettavampi on tutkija. Tämä on käymätön asenne monestakin syystä. Tieteellisen keskustelun esille tuomat muutokset perusteluissa eivät johdu konservatismista, vaan tutkimuksen etenemisestä. Tieteen pitäisi olla itseään korjaavaa, mutta sellaiseen ihmeeseen olen harvoin törmännyt. Kannattaisi muistaa vanhaa arkkiradikaalia John A.T. Robinsonia, joka jo 30 vuotta sitten pelästytti tiedeyhteisöä ajoittamalla kaikki UT:n kirjat aikaan ennen Jerusalemin hävitystä vuonna 70. Kirjassaan *Redating the New Testament* hän kävi läpi vanhoja perusteluja ja totesi ne usein käymättömiksi. Robinson sijoitti useimmat kirjat 50-luvulle, eikä taatusti konservatiivisin perustein.

Kuka hyötyy mistäkin

Näistä kahdesta kirjasta Aejmelaeuksen teos on laajempi ja hieman keskustelelevampi, joten se voisi tarjota opiskelijoille jotain purtavaa. Kirjan heikkoutena on kuitenkin se, että siinä ei ole johdanto-opin perusratkaisuissa juuri mitään uutta suhteessa toisen maailmansodan jälkeen Saksassa julkaistuihin teoksiin.

Kuulan tekstin ongelmana puolestaan on se, että se ei edes yritä täyttää akateemisen esityksen mittaa. Yleisluontoinen teksti on selvästi suunnattu muille kuin yliopiston opiskelijoille. Akateemisen johdanto-opin tulisi opettaa lukijoita arvioimaan niitä kriteerejä, joiden avulla kysymyksiä kontekstista, ajoituksesta ja sisällön peruspiirteistä ratkotaan. Tähän Kuulan teksti ei tarjoa välineitä eikä tietyiltä osin kata edes johdanto-opin alkeellisimpiä perusvaatimuksia. Sen sijaan kirja muodostuu yhden näkemyksen pakkosyötöksi, minkä tulisi olla vierasta tiedeyhteisölle.

Käsillä olevien kirjojen äärellä on samalla todettava nöyrästi, että Suomessa ei ole aikoihin ollut Uuden testamentin johdanto-opin asiantuntijaa. Aihepiiri taitaa olla niin kuiva, tai sitten muut aiheet niin paljon kiinnostavampia, että todellista johdanto-opillista työtä ei ole tehty. Aikamme tarjoaisi kyllä kiinnostavia lähtökohtia tällaiseen työhön. Elämme ainakin kansainvälisessä mielessä vaihetta, jossa eksegetiikan berliininmuurit ovat murtuneet ja vanhat patsaat Baurista Bultmanniin kaadettu jalustoiltaan. Johdanto-oppien täydelliselle uusimiselle olisi tilausta. Siihen asti kunnes joku innokas nuoren polven tutkija lähtee sellaista aherrusta tekemään joudumme tyytymään kylmään puuroon, jossa vanhoja aineita tarjotaan tympääntyneille lukijoille aina hieman erilaisessa järjestyksessä.